

HEGEMONYA, ALTYAPISAL İKTİDAR VE DİSİPLİNE EDİCİ İKTİDAR KAVRAMLARININ DEVLET ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELERİ

EVALUATION OF HEGEMONIA, INFRASTRUCTURE AND DISCIPLINE CONCEPT CONCEPT ON THE STATE

Arş. Gör. Adnan KARATAŞ

Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümü, Erzurum/Türkiye

Article Type : Research Article / Araştırma Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.880>

Reference : Karataş, A. (2018). "Hegemonya, Altyapısal İktidar Ve Disipline Edici İktidar Kavramlarının Devlet Üzerine Değerlendirmeleri", International Social Sciences Studies Journal, 4(23): 4316-4325.

ÖZ

Devlet kavramı tanımlamanın ve çözümlemenin oldukça zor olduğu birçok araştırmacı ve teorisyen tarafından kabul edilmektedir. Üstelik araştırmacıların birçoğu devlet kavramıyla ilgili olarak bir tanımlama yapma işlemine girişmeden ve devlete bir değer atfetmeden değerlendirmeler yapmaktadır. Ayrıca bazı araştırmalarda ise devlet kavramı, katı işlevselci bir bakış açısıyla siyasal düzen ve yönetim üzerine odaklanılmaktadır. Ancak devletin doğası, biçimleri, işlevleri ve kendine özgü bir tanımı hala tartışmalı konuların başında gelmektedir. Durumunda böyle olmasında hiç şüphesiz siyaset bilimi ve siyaset sosyolojisi alanındaki kuramların bütüncül bir devlet kuramı ortaya atamaması yer almaktadır. Bu konuya en çok eğilim Marksizm'de dahi devleti çözümlenmeye yönelik eksik noktalar bulunmaktadır. Nitekim bu noktada Antonio Gramsci, Michael Mann ve Michel Foucault gibi düşünürlerin devlete ve iktidara ilişkin söylemleri oldukça önemlidir.

Bu çalışma kapsamında ilk olarak Antonio Gramsci, Michael Mann ve Michel Foucault'nun iktidar çözümlenmelerine ilişkin olarak ortaya atılmış oldukları kavramlar irdelenmiştir. Bu kavramlardan yola çıkarak yapılan devlet çözümlenmeleri değerlendirilmiştir. Bu değerlendirmelerin bir devlet kuramı oluşturma boyutuna ulaşım ulaşamadığı incelenmiştir. Son olarak bu kavramların devleti çözümlenmeye noktasında, ne derece yeterli olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma sonucunda elde edilen bulgular devlet kuramları alanındaki literatüre çeşitli yönlerden katkı sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Devlet Kuramı, Hegemonya, Altyapısal İktidar, Disipline Edici İktidar

ABSTRACT

It is accepted by many researchers and theorists that the concept of state is difficult to define and analyze. Moreover, many of the researchers make evaluations about the concept of the state without undertaking a definition and assigning a value to the state. In addition, some researches focus on the concept of the state and the political order and management from a rigid functionalist point of view. However, the nature, forms, functions and a specific definition of the state are still the most controversial issues. In such a case, it is without doubt that theories in the field of political science and political sociology cannot raise a holistic state theory. The most common point in this subject is the lack of Marxism even in the deficiencies of analyzing the state. At this point, the discourses of philosophers such as Antonio Gramsci, Michael Mann and Michel Foucault about state and power are very important.

In the scope of this study, firstly the concepts of Antonio Gramsci, Michael Mann and Michel Foucault about power analysis were examined. Based on these concepts, state analyzes have been evaluated. It was examined whether these evaluations reached a dimension of state theory. Finally, it has been tried to determine how adequate these concepts are in analyzing the state. The findings of the study contribute to the literature in the field of state theories in various ways.

Keywords: State, State Theory, Hegemony, Infrastructural Power, Discipliner Power

1. GİRİŞ

Devlet'i kavrayabilmek ve tanımlayabilmek için gözle görülebilen biçimsel yapıları, birer bilimsel veri olarak kullanmak, devleti anlamak için yanıltıcı olabilmektedir. Nitekim "Devlet Nedir?" sorusu, siyaset sosyolojisi alanında temel ama cevaplanması oldukça zor olan bir sorunsal olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik bu sorunsalın çözümüne yönelik olarak siyasal akımların söylemlerine baktığımızda; bu akımların genellikle "Devlet"e karşı olumsuz bir bakış açısının olduğunu görülmektedir (Eroğul, 2014: 21). Ayrıca bu siyasal akımların bütünüyle tutarlı bir devlet kuramı geliştiremediği durumu da dikkate değerdir. Bu sebepten dolayı siyaset sosyolojisinin araştırmaya çalıştığı husus, "iktidar"ın ve "toplumsal bağlamında iktidar"ın çözümlemesidir (Acar ve Uslu, 2016: 22). Devleti (ya da iktidarı) açıklamaya yönelik olarak ortaya atılan görüşlerin çeşitliliği, devlete ilişkin tartışmaların, oldukça uzun soluklu olduğu ve gelecekte de devam etmesi muhtemel olduğunu göstermektedir. Nitekim daha genel olarak ifade edersek devlet merkezli yaklaşımlar ve toplum merkezli yaklaşımların devlete karşı bakış açılarındaki farklılıklar ve tartışmalar, devleti toplumsal araştırmaların neresine yerleştirilmesi gibi bir durumu da meydana getirmektedir. Diğer taraftan iktidar dolayısıyla devleti çözümlemeye yönelik çalışmalar yapan ve bu konuda adından söz ettiren düşünürler de bulunmaktadır. Bu düşünürlerden bazıları Antonio Gramsci, Michael Mann, Michel Foucault, Louis Althusser ve Jean-François Lyotard'dır. Bu düşünürlerin devlet ve iktidar çözümlemelerinde önermiş oldukları yöntemler ve ortaya atmış oldukları kavramlar oldukça önemlidir. Özellikle Gramsci'nin "hegemonya" kavramı, Mann'ın "altyapısal iktidar" kavramı ve Foucault'un "disipliner/disipline edici iktidar" konuyla ilgili olarak oldukça önemli kavramlardır. Bu çalışma kapsamında ifade edilen bu kavramların devleti açıklayabilme noktasındaki değerlendirmelerine yer verilmiştir. Ayrıca bu kavramların iktidar dolayısıyla devleti çözümleme yeteneklerinden bahsedilmektedir. Son olarak bu kavramların devlete ilişkin değerlendirmeleri karşılaştırmalı olarak değerlendirilmeye çalışılmaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Hegemonya Kavramı

Hegemonya kavramı, kökeni Yunanca "lider" anlamına gelen *hegemonia* kavramına dayanmaktadır (Heywood, 2015: 276). Antik Yunan siyasal düşüncesinde *hegemonia* kavramı; bir birey, toplumsal grup ya da devletin başka birey, grup ya da devlet üzerindeki yönlendirici üstünlüğü anlamına gelirken, *hegemon* kavramı ise, bu üstünlüğü işaret etmekte ve üstünlük konumundaki özne için kullanılmaktaydı (Yetiş, 2012: 87). Bu kavram, en sade ifadesiyle, bir sistemde bulunan tek bir unsurun sistemdeki diğer unsurlara üstün veya hâkim olmasıdır (Heywood, 2015: 276). Bir diğer ifadesiyle hegemonya, egemen sınıfların sivil toplumda bağımlı sınıflar üzerindeki ideolojik üstünlüğü anlamına gelmektedir (Carnoy, 2015: 95).

Bu kavramın siyaset bilimi literatüründeki yaygın kullanımı, Antonio Gramsci ile başlamış olmasına karşın; bu kavramı Gramsci'den önce Lenin, Troçki, Plehanov ve Akselrod gibi sosyalist akımın savunucuları kullanmıştır (Brandist, 2013: 69). Nitekim bu kavramın sosyalist akımlar tarafından kullanılmasıyla birlikte kavram, yeni bir içeriğe sahip olmuştur (Yetiş, 2012: 87). Gramsci, Lenin'in işçi sınıfının diğer sınıflara öncülük etmesi anlamında kullandığı hegemonya kavramı, genişleterek kullanmıştır. Gramsci, hegemonya kavramının analizinde, ekonomik sorunlardan ziyade düşünsel ve ahlaki sorunlara da yer vermiştir (Ransome, 2011: 178). Diğer bir ifadesiyle Gramsci ideolojik üstyapının ekonomik yapı üzerindeki önceliğine vurgu yapar (Carnoy, 2015: 95-96). Ayrıca Gramsci işçi sınıfının, kendisine olumlu gözle bakan diğer gruplarla iyi iletişim kurmasını önemsemektedir. Son olarak Gramsci bu kavramı belli bir dönemde değil; farklı tarihsel dönemlerde uyguladığı görülmektedir (Ransome, 2011: 179).

Laclau ve Moufee (2015), *Hegemony And Socialist Strategy* (Hegemonya ve Sosyalist Strateji) isimli eserlerinde, bu kavramın ilk defa Rusya'da kullanılmasının rastlantısal olmadığını ifade etmişlerdir. Laclau ve Moufee, Rusya'da devrimci güçlerin henüz olgunlaşmamış bir sınıf yapısıyla karşılaştıklarını, burjuva yapısının oluşmadığını ve bu eksikliği kapatmak için işçi sınıfının görev aldığını ifade etmişlerdir. Daha açık ifadesiyle bu işçi hareketi, kendisine verilmemiş olan burjuvazi görevlerini yapmak zorunda kalmıştır ve hegemonya kavrayışı da bu ortamda şekillenmiştir (Laclau ve Mouffe, 2015: 90-91). Gramsci ise hegemonya kavramını, sınıfsal egemenlik ve iktidar ilişkilerinin yeniden üretimini açıklamak amacıyla işlevselleştirmiş ve bu kavram yeni bir kuramsal bağlama yerleşmiştir (Yetiş, 2012: 88). Gramsci'nin hegemonya kavramını ele alması, Marksizm'e getirmiş olduğu temel bir yenilik ve devrimci sınıf mücadelesine yaptığı en önemli katkı olarak kabul edilmektedir (Macciocchi, 1977: 42). Bir diğer önemli katkısı ise Marksist bir siyasal eylem bilimini sistemleştirmesidir (Carnoy, 2015: 91)

Gramsci, hegemonya kavramını işçi sınıfının burjuva devletini yıkmak ve işçilerin devletin toplumsal tabanı olarak hizmet etmesini sağlamak için yaratması gereken ittifaklar sistemine işaret etmek için kullanmıştır

(Aka, 2009: 330). Aslında Gramsci'nin bu kavramı kullanmasındaki temel amacın, Marksizm'in altyapı / üstyapı kavramsallaştırmasını geniş bir bakış açısıyla ele almak olduğu öne sürülmekte; böylelikle Gramsci'nin üst yapıya odaklanan ilk Marksist düşünür olduğu ve bundan dolayı "Marksist üst-yapı kuramcısı" olduğu ifade edilmektedir (Texier, 1979: 48). Gramsci'nin alt yapı ve üst yapı arasındaki ilişkiye odaklanan düşünce tarzına göre bu iki alanı birbirine yaklaştıran ve birlikteliğini sağlayan şey ideolojidir (Aksoy ve Candaş, 2016: 65). Nitekim Gramsci'ye göre bu ideolojiler, kapitalist toplumlarda egemen sınıfın iktidarı elinde tutmasına yarayan ve bu iktidar etrafında toplumsal bütünleşmeyi sağlayan bir yapılanma olarak görülmektedir (Aksoy ve Candaş, 2016: 65). Diğer bir bakış açısına göre Gramsci'nin kabaca ifadeyle teori ve pratiğin birlikte yorumlamasından dolayı "Praksis Filozofu" olarak da tanımlanmaktadır (Uzuner, 2016: 102). Bir diğer bakış açısına göre Gramsci, bu kavramı (hegemonya) kullanarak Batılı ülkelerdeki burjuva demokrasilerinde kapitalizmin nasıl hala ayakta kaldığının yanıtını aramaktadır (McLellan, 2012: 33). Gramsci'nin hegemonya kavramı üzerine yüklediği anlamla ilgili olarak farklı görüşlerin öne sürülmesindeki temel sebebinin, Gramsci'nin ünlü eseri "Hapishane Defterleri"nde çelişkili ifadelerin kullanılması olduğu öne sürülmektedir (Aksoy ve Candaş, 2016: 64).

Gramsci'nin hegemonya kavramıyla ortaya attığı ve çözmeye çalıştığı temel problematik, genellikle, bir toplumda sınıfların ya da sosyal grupların iktidarı nasıl ele geçirdikleri ve nasıl ellerinde tutabildikleri konusudur (Ransome, 2011: 135). Nitekim Gramsci'ye göre burjuva iktidarının devrilebilmesi için, egemenlik gücünü nasıl elinde tuttuğunun anlaşılması ve dolayısıyla iktidarın analiziyle mümkündür (Ransome, 2011: 135). Bir toplumdaki egemen sınıf ve bağımlı sınıflar arasındaki ilişkiyi ifade eden hegemonya kavramı (Carnoy, 2015: 97), Gramsci'nin iktidar analizinde temel kavramı oluşturmaktadır. Gramsci'nin iktidar analizinde kullanmış olduğu hegemonya kavramı, fiziki güç (zorlama) ve ahlaki, kültürel ikna (rıza) birleşiminden oluşan sosyal ve politik bir kontrol şeklidir (Gill ve Law, 1989: 93). Ayrıca toplumdaki hegemonik bir düzenin özelliği olarak, toplumdaki aktörlerin (sınıflar, devlet ve sivil toplum) arasındaki ilişkide "zorlama"dan ziyade "rıza"nın etkili olduğu öne sürülmektedir (Gill ve Law, 1989: 93). Benedetto Fontana'ya göre Gramsci'nin liderlik ve egemenlik kavramsallaştırması ve Machiavelli'nin *Centaur* "Sentor" karakteri arasında büyük bir benzerlik vardır (Fontana, 2013). Machiavelli'nin yarı at, yarı insan olan Sentor karakteri gibi Gramsci'nin tasfir ettiği "lider" de bazen güç bazen de yasa ile yönetmek durumundadır (Fontana, 2013: 277). Machiavelli'nin Prensini sahip olduğu bu ikili yapısı, Gramsci'de yukarıda ifade edilen "zorlama" ve "rıza"ya karşılık gelmektedir (Yetiş, 2009: 143). Nitekim Gramsci çalışmalarında işçi partisini "modern prens" olarak betimlemektedir (Gramsci, 1984: 43). Gramsci'nin devlet konusunda görüşlerinin tek ve bütünüyle kapsayıcı bir teori olmamakla birlikte (Carnoy, 2015: 99); bu görüşlerin Machiavelli'nin Marksist bir bakış açısıyla yeniden okunması, şeklinde ifade edilmektedir (Aksoy ve Candaş, 2016: 65).

Gramsci'nin hegemonya kavramına vermiş olduğu değer kapsamında politik(siyasal) toplum – sivil toplum ayrımına değinilmektedir. Bu iki kavram arasındaki ayrım oldukça ince olduğu kadar karmaşık bir yapıdadır. Aslında yapılan bu ayrım yönetsel nitelikte kalmıştır ve organik değildir (Macciocchi, 1977: 47). Diğer bir ifadeyle bu iki ayrım epistemolojik ve metodolojik düzeyde olduğu; Gramsci'nin bu ikiliyi, ontolojik olarak organik bir bütünlük içerisinde değerlendirdiği öne sürülmektedir (Anderson, 1988: 28). Nitekim Gramsci hegemonya aygıtını hem sivil topluma hem de devlete yerleştirmiştir (Carnoy, 2015: 99). Üstelik somut gerçeklikte sivil toplum ve devlet iç içe geçmişlerdir (Macciocchi, 1977: 47). Üstelik Gramsci'de sivil toplum; din, hukuk, ahlak gibi kurumların yükseldiği üst-yapısal alanda yer alır. Bu sebepten dolayı Gramsci'nin iktidara (dolayısıyla devlete) ilişkin analizinde; ideolojik ve kültürel ilişkilerin bütünü niteliğindeki üst-yapı, devlet çözümlemesinin odak noktasını durumundadır (Carnoy, 2015: 94-95). Gramsci, siyasi eylemin içinde gerçekleştiği iki önemli üst yapı düzeyi olarak kabul ettiği "sivil toplum" ve "devlet" konusundaki analizlerinde, bağlam değişikliğinden kaynaklanan özgünlükleri hem zaman hem de mekân farklılaşmalarını dikkate alarak vurgulamaktadır (Okur, 2015: 141). Ayrıca Gramsci sivil toplum-hegemonya ilişkileri bağlamında Batı ve Doğu toplumlarını birbirinden ayırtmaktadır. Şablon şeklinde düşündüğümüzde Batı'daki sivil toplum, Doğu'dakine nazaran çok daha gelişmiş ve politik toplumla daha sıkı organik ilişkiler kurmuştur (Dural, 2012: 315). Nitekim Gramsci'nin sivil toplum ve devlet hakkındaki değerlendirmelerinden yola çıkarak devlet hakkındaki yorumlamalarının birbiriyle çelişir gibi görünen üç farklı devlet tanımı ortaya çıkmaktadır.

Anderson (1988) Gramsci'nin ünlü eseri Hapishane Defterlerinde, hegemonya kavramının ve devletin hegemonya kavramsallaştırmasındaki yeri konusunda birçok tanımın olduğu ve devletin, üç farklı tanım arasında salınım gösterdiğini ifade etmiştir (Anderson, 1988: 27-29). Bunlardan ilk görüşe göre sivil toplum ve devlet arasında karşıtlık/zıtlık vardır ve hegemonya sivil topluma, zorlama ise devlete aittir (Carnoy, 2015: 100). Bu görüşe göre toplumsal yapı içerisindeki egemen sınıf, egemenliğe yönelik rızayı, sahip

olduğu hegemonyası yoluyla elde ederken; egemenliğini devletin baskı aygıtları üzerindeki denetimiyle uygulamaktadır (Carnoy, 2015: 100). Ancak yukarıda da ifade edildiği üzere yapılan bu ayrın yöntemsel açıdan yapılan bir ayrımdır ve organik değildir (Macciocchi, 1977: 47). Nitekim Gramsci böyle bir devlet-sivil toplum ilişkisinin Avrupa’da değil Doğu ülkelerinde olduğunu öne sürmüştü ve diğer iki görüşle ilgili olarak Avrupa’yı işaret etmiştir (Gramsci, 1986: 238). İkinci görüş, Gramsci’nin devlet tanımıyla ilgili olarak en genel tanımıdır. Bu tanıma göre devlet, sivil toplum ve politik toplumun toplamından oluşmaktadır (Anderson, 1988: 28). Nitekim böyle bir tanımlamada hegemonya zorlama ve rızanın sentezidir (Carnoy, 2015: 100). Bu tanıma göre iktidarı elinde bulunduran egemen sınıf, yalnızca devlet aracılığıyla kendi hâkimiyetini meşrulaştırıp devam ettirmemekte, aynı zamanda devleti, yönetilenlerin rızasını elde edebilmek için kullanmaktadır (Gramsci, 1986: 12). Dolayısıyla Gramscinin devlet tanımlaması Ortodoks Marksistlerden farklı olarak, devleti sadece baskı aygıtı olarak göremeyip, yönetilenlerin rızasının kazanılmasında mücadelelerin bir alanı olarak görülmektedir (Carnoy, 2015: 93). Diğer bir ifadeyle devlet, siyasal toplumda “zorlama” ile sivil toplumda ise “hegemonya” ile iktidarını tesis eder (Aksoy ve Candaş, 2016: 65). Nitekim gelişmiş kapitalist toplumları çözümlenmek için en işlevsel tanımın bu olduğu öne sürülmektedir (Carnoy, 2015: 101). Üçüncü devlet tanımlamasına göre, devlet ve sivil toplum özdeştir Böyle bir tanımda rıza ve zorlama devlette birlikte yer almaktadır ve hegemonya devlet aygıtlarından ayrılmaz (Carnoy, 2015: 100). Diğer taraftan hegemonya olgusunun hiçbir zaman gerçekleştirilemeyeceği, bu kavramın yalnızca “elitlerin rüyası” olduğu ve bu kavramın rıza – zorlama arasındaki yer değiştirmeden ibaret olduğu yönünde değerlendirmeler bulunmaktadır (Chaudhuri, 1988: 19). Nitekim bu görüşten yola çıkarak hegemonyayı, karmaşık bir yapısı olan, inişlere ve çıkışlara sahip bir süreç olarak nitelendirebiliriz. Dolayısıyla hegemonya teorisi, hegemonya krizi olmaksızın anlaşılabilir ve hegemonyaya karşı gösterilen rıza bütünüyle saf bir rıza değildir (Carnoy, 2015: 106). Gramsci, oluşacak hegemonya krizinin egemen sınıf tarafından iki şekilde çözülebileceğini öne sürmektedir. İlk olarak, egemen sınıfın kontrolündeki siyasal aktörlerin tek ve yeni bir strateji başlığı altında birleşmesiyle yeni bir blok yaratılmasıdır (Yetiş, 2012: 93). İkinci olarak ise çatışan toplumsal sınıflardan bağımsız başka bir sınıfın devreye girmesi ve bu krize çözüm bulmasıdır (Yetiş, 2012: 93).

2.2. Altyapısal İktidar Kavramı

Devlet kavramının tanımlanmasının yapılmasında Max Weber’in devlete ilişkin değerlendirmelerinin devamı niteliğinde olan devlet merkezli yaklaşımı savunanlar, “devlet kapasitesi” kavramından yola çıkarak devleti çözümlenme yoluna girmişlerdir (Seabrooke, 2002: 1). Devlet kapasitesi kavramının anlam ve kapsamına ilişkin olarak birbiriyle çelişen ve rekabet eden birçok tanım ve yaklaşım bulunmaktadır. Devlet kapasitesi kavramı, (1) topluma etki edebilme ve politik kararları lojistik olarak uygulama kapasitesi, (2) devletin giderlerini karşılayacak kaynak toplayabilme kapasitesi, (3) devletin politika oluşturma ve bu politikaları her koşulda uygulama/uygulatma yeteneği ve (4) kamusal nitelikli hizmetlerin sunumunda kullanılacak hem maddi hem de maddi olmayan kaynakların elde edebilme ve bunları yönetebilme becerisi şeklinde çeşitli tanımlamalara sahiptir (Gökçe ve Gökçe, 2015: 4). Nitekim devletin, devlet merkezli (ya da neo Weberyen) yaklaşımlar ışığında çözümlenmesinde, devletin kurumsal ve bölgesel alanda merkezileşmiş doğasının olduğu ve devletin, merkezden egemenliğini sürdürdüğü tüm alana doğru bir iktidarını yaydığı öne sürülmektedir (Mann, 1984: 185). Bu yaklaşım Liberal ve Marksist teorilerden farklı olarak devletin belli bir otonomisini olduğunu öne sürmektedirler (Seabrooke, 2002: 4). Devletin sahip olduğu bu otonomi, devlet ve toplum arasındaki bağımlılık düzeyleriyle ilgilidir (Mann, 1984: 185). Nitekim bu noktada Michael Mann’ın “altyapısal iktidar” kavramı gündeme gelmektedir. Mann bu kavramı devlet kapasitesi kavramından yola çıkarak tanımlamakta ve devleti despotik ve altyapısal şekilde iki biçimde incelemektedir (Mann, 1984: 185). Devlet ve toplum arasındaki ilişkiyi bağımsızlık-otonomi şeklinde tasvir eden Mann’ın yaklaşımına göre devlet elitleri, toplum ve devletin toplum üzerinde kontrolünü sağlayan aracı kurumlar olmak üzere üçlü bir ilişki yapı dikkati çeker (Soifer, 2008: 233). Nitekim Mann’ın altyapısal iktidar ve despotik iktidar ayrımı, bu üçlü ilişki ve devletin sahip olduğu otonomi çerçevesinde tanımlanmaktadır.

Despotik ve Altyapısal İktidar arasındaki ayrımdan yola çıkarak devlete ilişkin çözümlenmelerde bulunan Mann’a (Soifer, 2008: 233) göre despotik iktidar, devletin özerkliği hakkındaki Marksist gelenekle daha yakından ilişkiliyken; Altyapısal iktidar ise, devleti, bulunduğu alanın kontrolünü ele alan ve sosyal ilişkileri düzenleyen bir dizi kurum olarak görmek ve Weberci bir geleneğe bağlıdır (Mann, 1993: 58-59). Despotik iktidar, devletin baskıya yönelik bir özelliğinin olduğunu atıfla “yönetici ve emrindekilerin sivil toplum grupları ile rutin, kurumsallaşmış müzakereye girmeksizin uygulamaya girişmeye yetkili olduğu eylemler yelpazesi”ni ifade etmektedir (Mann, 1984: 190). Altyapısal iktidar ise, devletin toplumun gündelik yaşamına fiilen etki edebilmesini ve almış olduğu politik kararları lojistik olarak uygulama kapasitesidir (Mann, 2012: 68). Yani altyapısal iktidar toplum aracılığıyla iktidar, kolektif iktidardır (Mann, 2012: 68).

Diğer bir ifadeyle despotik iktidarı, devlet elitlerinin sivil toplum üzerinde tek yönlü olarak kurduğu bir çeşit ilişki şeklinde tanımlayabilir; altyapısal iktidarı ise merkezi devletin kurumsal bütünlüğüyle, devletin kapladığı bölgesel alanın tümüne etki ederek, politik kararlarını uygulayabilme yeteneği şeklinde ifade edilebilir (Lucas, 1998: 91). İki iktidar türünün en basit ifadesi olarak, despotik iktidar sivil toplum üzerinde hareket ederken; altyapısal iktidar sivil toplum aracılığıyla hareket eder (Lucas, 1998: 91). Mann, despotik iktidarın diğer güç odaklarıyla uzlaşma eksikliğinin olduğundan söz etmektedir. Bu uzlaşma eksikliği devletin toplumsal çevreden kopmuş olması ve topluma nüfuz edebilecek etkisinin olmayışından kaynaklanmaktadır. Nitekim böyle bir devlet, sivil toplumun gelişmesini hoş karşılamayacak ve toplumla devlet arasındaki bağların oluşmasına engel olacaktır (Hobson, 2000: 6). Altyapısal iktidar ise devlet ve sivil toplum arasında sürekli artan bir şekilde daha fazla kurumsallaşmış bir işbirliği kurmaya çalışmaktadır (Hobson, 2000: 6).

Mann bu iki farklı iktidar tanımlamalarından yola çıkarak, bu iktidar (güç) çeşitlerinin seviyelerinin yüksek ve düşük olduğu durumlarda dört farklı ideal devlet şeklinin olacağını ifade etmiştir. İlk olarak her iki iktidarın düşük seviyede olması durumu “feodalite” olarak adlandırarak orta çağ Avrupa’sını buna örnek olarak göstermektedir (Mann, 2008: 356). İkinci olarak despotik iktidarın seviyesinin yüksek, altyapısal iktidar seviyesinin düşük olduğu durumlar ise “imparatorluk” olarak isimlendirilmekte ve Mann bu ideal tip içerisinde Çin imparatorluğunu örnek göstermektedir (Mann, 2008: 356). Üçüncü örnekte ise Weberyen bir gelenekten geldiğini açıkça göstermekte; altyapısal iktidarın yüksek, despotik iktidarın düşük olduğu durumu “bürokrasi” olarak kabul etmekte ve İngiltere ve ABD’nin günümüzdeki yapısını bu ideal tipe örnek olarak göstermektedir (Mann, 1984). Son olarak hem despotik iktidarın hem de altyapısal iktidarın yüksek olması durumunun ise “otoriter” bir devlet yapısına sahip olduğunu göstermekte ve Sovyetleri buna örnek olarak göstermektedir (Mann, 2008: 356). Mann önermiş olduğu bu ideal tipleri, Hillel Soifer’in bu önermeye yapmış olduğu katkıları da değerlendirerek yeniden gözden geçirmiş ve yeniden isimlendirmiştir (Mann, 1993: 59). Bürokrasi olarak isimlendirdiği ideal tipin aslında belli seviyede otoriter bir yanının da olduğunu söyleyerek bu tipin “çok partili sistem” veya “demokrasi” olarak isimlendirilmesi gerektiği önermektedir (Mann, 2008: 356). Otoriter olarak adlandırdığı ideal tipin ise “tek parti” şeklinde yeniden isimlendirilmesi gerektiğini ifade etmektedir (Mann, 2008: 357). Her ne kadar Mann tarafından ortaya atılan bu ideal tiplerin gerçek devlet yapılarıyla bire bir uyması beklenemez.

Soifer (2008: 248), Mann’ın ortaya atmış olduğu bu ideal tiplere yönelik çeşitli katkılar sağlamakla birlikte Altyapısal İktidarın üç boyutunun olduğunu ifade etmiştir. Birincisi, devletin potansiyel olarak kendi kullanımında olan kaynaklar anlamındaki “yetenekler”; ikincisi, “devletin ağırlığı” olarak adlandırdığı, yani gerçekten kullanılan kaynaklardır ve üçüncüsü, iktidarın ulusal düzeyinde altındaki (bölgesel) varyasyonlarıdır (Mann, 2008: 357; Soifer, 2008: 236). Devletin yetenekleri boyutu, merkezi devletin elindeki kaynaklara odaklanmakta, bu durum ise toplum üzerinde kontrolü ele almak ve sosyal ilişkileri düzenlemek için kullanılabilir. Buna karşılık devlet ağırlığı boyutu, devletin uygulamada gücünü göstermek için toplumsal aktörler üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Her iki durumun aksine, bölgesel varyasyonlar boyutu ise, devlet kurumlarının bölgeye göre potansiyel olarak eşit olmayan erişimini incelemektedir (Soifer, 2008: 245-248).

Mann altyapısal iktidarı devletin asıl gücü olarak nitelendirmektedir (Soifer ve Vom Hau, 2008: 222). Nitekim Mann’ın altyapısal iktidar kavramsallaştırmasında; devlet, devlet ve sivil toplum arasındaki ortak çıkarları yerine getirebilme ve toplumsal yaşama nüfuz edebilme ile yönlendirebilme yeteneğine sahiptir (Soifer ve Vom Hau, 2008: 225). Böylelikle devlet duygusal bağlılığı kendi temsilinde sağlayabilmektedir (Soifer ve Vom Hau, 2008: 225). Mann (1984) hem devletin, hem de toplumun ortak çıkarlarını gerçekleştirecek ve devletin toplumsal hayatta görünür hale gelmesini sağlayacak olan siyasal kontrol lojistiği teknikleri gündeme getirmektedir (Mann, 1984). Nitekim altyapısal iktidarın gelişiminin sağlanabilmesi için bu tekniklerin uygulanmasının oldukça gerekli olduğu düşünülmektedir (Jacoby, 2010: 22-23). Her birinin uzun bir gelişim süreci olan dört tip siyasal kontrol teknikleri bulunmaktadır. Bunlar (Jacoby, 2010: 23); (1) Merkezi şekilde yürütülen devletin asli görevleri arasındaki işbölümü, (2) devletin temsilcileri vasıtasıyla ülke topraklarında bilgi aktarımının olması ve bunların saklanmasıyla yönelik kültür, (3) ülkedeki malların alışverişinde devlerin garantörlüğünde para basılması ve ortak ağırlık birimlerini belirlenmesi, (4) devletin çeşitli altyapı (yol, iletişim araçları vb.) sağlamasıyla kaynakların, bilgilerin ve bireylerin taşınmasının hızlanması şeklinde sıralanmaktadır.

2.3. Disipline Edici İktidar

Foucault iktidarı, tutarlı ve durağan bir aktör olarak değil, doğuşunun karmaşık tarihsel koşullarını varsayan ve felsefi analizin geleneksel biçimde iktidar alanı olarak saptadığı şeyin dışı da dâhil, pek çok etkiyi

içerisine alan "iktidar ilişkileri" olarak ele alınmaktadır (Revel, 2012: 81). Nitekim Foucault'un amacının iktidar fenomeninin analiz etmek olmadığı gibi böyle bir analizin temellerini atmak gibi bir amacının da olmadığını öne sürmektedir (Foucault, 2011: 57). Dolayısıyla çalışmalarının genel temasının "özne" olduğu öne sürülmektedir (Revel, 2012: 81) Dolayısıyla Foucault'a göre iktidar durağan değil dinamiktir diyebiliriz. Nitekim Foucault, özellikle Hapishanenin Doğuşu eserinde iktidarı "Disipliner İktidar" olarak tanımlarken, 1976'da yılında Cinselliğin Tarihi'nin birinci cildinin yayınlanması ile başlayan dönemde "benlik teknolojileri" üzerinde yoğunlaşmaya başlar ve iktidarı biyo-iktidar olarak tanımlamaktadır. Ancak Foucault'un yapmış olduğu tüm iktidar çözümlemelerinde iktidar fenomeni devletin sınırlarına aşan bir kavramdır fakat bu durum devlet nosyonunu zayıflatan bir görünümde değildir (Foucault, 2005b: 70). Sonuç olarak ifade etmek gerekirse; Foucault'a göre devlet önemli bir konumdur; ancak bu konum üstün bir konum değildir. İktidar çözümlemesini yalnızca devlet temelinde yapmaya çalışmak, iktidarı açığa çıkarma konusunda yeterli değildir. İktidar tüm bunlardan farklı olarak daha karmaşık ve toplumsal zemine yayılmış bir yapıdadır. Buradan yola çıkarak Foucault iktidarı negatif olarak yani sahip edilebilen bir şey olarak görmeyip; pozitif olarak yani uygulanan bir şey olarak görmektedir (Poster, 2008: 92). İktidar çözümlemesinde Foucault'nun odaklandığı husus; iktidarın meşruiyeti, sınırları ve kaynağından ziyade, iktidar teknikleri ve teknolojileri üzerindedir. Diğer bir ifadeyle iktidarın nasıl tahakküm uyguladığı ve kendisine itaat ettirdiği üzerine odaklanmaktadır (Foucault, 2005b: 246).

Foucault'a göre "iktidar, her yerde hazır ve nazırdır" ve tek bir yerden ziyade birçok yerde işler: aile, cinsellik, delillik, eşcinsellerin dışlanması ve erkek-kadın arasındaki ilişki gibi bütün bu ilişkiler siyasi ilişkilerdir (Foucault, 1978: 99). Diğer bir ifadeyle "İktidar her yerdedir. Her şeyi kapladığından değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir" (Foucault, 1978: 99). İktidarın her yerde olmasında dolayı, bireyler bazen onu uygulamak, bazen de onun uygulanmasından etkilenmektedir (Foucault, 2003: 43). Dolayısıyla Foucault'a göre iktidar, her zaman, mekan ve durumda toplumsal örgütlenmenin ve insan ilişkilerinin asli unsurlarından birisidir. İktidarın analizi, siyasi kurumların (devletin) analizine indirgenmemesi gerekmektedir, nitekim iktidar toplumun bütününe kök salmış durumdadır (Foucault, 2011: 79). Nitekim toplumda birçok iktidar ilişkisi ve mücadelesi vardır, dolayısıyla toplum farklı iktidarlardan oluşan bir adadır (Foucault, 2011: 145). Foucault'ya göre toplumda işleyen bu küçük iktidar ilişkileri sayesinde sınıf tahakkümü veya devlet yapısı işlerlik kazanmaktadır (Foucault, 2005b: 176).

Modern toplumda disiplinin amaçlarından biri, ekonomik verimlilikten yararlanmak için bedenin gücünü artırmak ve politik bakımdan boyun eğdirmek için iradeyi zayıflatmaktır. Disipliner iktidar, bu amaçlar için gerekli olan koşulları ve mekanizmaları yaratır. O, disiplin için "iktidar mekaniği" ve bedenin "politik anatomisi" demektir. Disiplin, iktidarın mikro fiziğinin temelini oluşturur. Sadece bedeni kontrol etme ve zamanı kazanma sanatı değil, aynı zamanda bir mekanizmanın üretilebilmesi için bütün güçleri bir araya toplama sanatıdır (Orkunoğlu, 2007: 220). Foucault iktidar biçimlerinin temel hedefini bireylerin etkinliklerini, güçlerini, yeteneklerini kısacası onların toplumun üretim aygıtında kullanılmasını sağlayacak her şeyin çoğaltılmalarını sağlamak olarak niteler (Orkunoğlu, 2007: 220). Nitekim Foucault'a göre disiplin ne bir kurumla, ne de bir aygıtla özdeşleşmektedir; "disiplin" bir iktidar tipi, iktidarı ortaya koymanın bir şekli olup, oldukça geniş bir aletler, teknikler, usuller, uygulama düzeyleri, hedefler bütünü içermektedir; o bir iktidar fiziği veya anatomisidir, o bir teknolojidir (Foucault, 2011). Ayrıca Foucault, disipline edici iktidarın temel işlevinin "terbiye etmek" olduğunu ifade etmektedir. Bu açıdan disipline edici iktidar, ilk olarak insan bedenini hedeflemektedir; nitekim bunun sebebi, itaat eden bedenler ve dolayısıyla bireyler yaratmaktır. (Foucault, 1978).

Foucault'ya göre bu disiplinin sağlanması için dört tane oldukça önemli koşulun sağlanması gerekmektedir Bunlar; *Mekansal Düzenleme*; kışlalar, hastaneler, hapishaneler, okullar, tımarhaneler, *Etkinliklerin Denetimi*; bedensel hareketlerin ve davranışların belli bir düzende olmasını sağlanması, *Talim*; bireylerin bir arada, titizlikle yerleştirilmesi ve *Güçlerin Birleşimi*; bireylerin harekete geçirilmesidir (Merquior, 1985: 108-110). Foucault, toplumsal kurumların, disipline edici iktidarın birer aracı haline geldiğini ifade etmekte ve fabrika, okul, hastane, hapishane gibi kurumların temel amacının, bireyleri dışlamak değil, sabitlemek olduğu öne sürmektedir (Foucault, 2011). Örneğin fabrika bireyleri dışlamamakta, onları bir üretim aygıtına bağlamaktadır. Okul ise bireyleri, bir bilgi aktarım aygıtına, psikiyatri hastanesi de, bireyleri normalleştirme aygıtına bağlamaktadır. Foucault "Klasik Çağda Deliliğin Tarihi" isimli eserinde disipline edici iktidarın, yukarıda sayılan koşulları sağlama durumunda dört tane işlevinin olduğunu öne sürmektedir. Bunlar; dışlama, kapatma, gözetleme ve normalleştirme. Disipline edici iktidar bu dört temel işlevini yerine getirirken; deli, suçlu, sapkın, hasta, anormal, vb. kişileri ilk olarak dışlar, daha sonra bu bireyi ıslah etmek amacıyla onu cezaevi, hastane, tımarhane, okul vb. kurumlara kapatır ya da sürekli gözetim altına alarak işlevsiz hale getirir (Urhan, 2007: 113)

Foucault, iktidar kavramsallaştırmalarından yola çıkarak modern devleti, bireylerin üstünde yer alan yada onları göz ardı eden, gelişmiş bir şey değil; aksine bireye biçim verilmesi ve bireyin bir çok spesifik örneği ile tabii kılınması koşulu ile dahil olabileceği çok gelişkin bir yapı olarak görür (Foucault, 2011: 66). Diğer taraftan Foucault, iktidar ilişkileri bağlamında devlete şu şekilde vurgu yapar; Devlet, “bedeni, cinselliği, aileyi, akrabalığı, bilgiyi, teknolojiyi, vb. kuşatan bir dizi iktidar ağı karşısında üst yapısal konumdadır ve bu iktidar ağları, özünde belli büyük yasaklama işlevleri etrafında yapılanan bir “meta-iktidar”la koşullandırılan ilişkisi içinde yer alır. Ama yasaklar getiren bu meta-iktidar, ancak büyük negatif iktidar biçimlerinin zorunlu temelini sağlayan çok çeşitli ve belirsiz iktidar ilişkilerinde kök saldıği ölçüde yerleşebilir ve kendine sağlam bir zemin bulabilir (Foucault, 2005a: 73). Buradan hareketle devletin, devletin toplumda önemli bir yer işgal ettiğini ama üstün bir yer olmadığını ifade etmiştir (Foucault, 2005b: 69). Dolayısıyla devlet iktidarın toplumdaki diğer iktidar türlerinin üstünde bir nitelikte olduğunu söyleyemeyiz fakat devlet iktidarının var oluş sebebinin toplumdaki iktidar ilişkileri olduğunu öne sürebiliriz.

3. HEGEMONYA, ALTYAPISAL İKTİDAR VE DİSİPLİNE EDİCİ İKTİDAR KAVRAMLARININ KARŞILIKLI İRDELENMESİ

Gramsci temel olarak her şeyi üretim ilişkilerine dayandıran Marksist geleneklerden geliyordu. Gramsci her ne kadar üstyapı unsurlarına karşı göreceli bir bağımsızlık önermiş ve analizinin özüne burjuva ve sivil toplumun hegemonyasını koymuş olsa da, analizini daha geniş bir politik teoriye dayandırmaya çalıştığı anlamda Marx'ın bir takipçisi olmuştur. Öte yandan, Fransız düşünür Michel Foucault, Gramsci'den farklı olarak Marx'tan ziyade Nietzsche'yi seçerek araştırma yaptığı öne sürülmektedir. Foucault ağırlıklı olarak Nietzsche'den "ahlaki soybilimi/soyağacı" kavramını ödünç alarak analizlerinde kullanmıştır (Foucault, 2011: 83). Michale Mann ise devlet merkezli yaklaşımların önemli savunucularındandır. Bu sebepten dolayı Mann'ın analizleri ve düşünceleri Weber'in bir takipçisi olduğunu göstermektedir.

Foucault ve Gramsci, Machiaveli'nin “güç ilişkileri” kavramını hukuk ve egemenlik sistemlerini kullanarak ortaya çıkarmayı hedeflemişlerdir. Ama Foucault biraz daha ileri giderek “Temel iktidar kaynağı” anlayışlarını da ortaya çıkarmaya çalışmıştır. Daha açık iadesiyle Foucault, iktidar ilişkilerinin analizinde Prens'in kişiliğinden ayrı bir analiz yapılması gerektiğini önermektedir (Foucault, 1978: 97). Aslında her ikisi arasında bu şekilde bir benzerlik olmasına karşın aralarındaki temel farklılık; Gramsci, Marksist bir gelenekten gelmesi sebebiyle iktidarı, bazı merkezileştirilmiş kurumlarda konumlandırırken; Foucault güç ilişkilerini dağıtmaktadır. Foucault bu durumu ünlü ifadesi, “iktidar her yerdedir” ile açıklamaktadır.

Foucault ve Gramsci'nin iktidar analizlerindeki farklı görüşlerinde dikkati çeken diğer bir önemli fark, Foucault iktidar analizinde üstyapının daha derin bir rol oynadığını ve bireyleri çok az ya da hiç seçenek bırakmayarak iktidara uyum sağladığını ve dogmatik bir yaşam sürdürdüğünü düşünüyor. Öte yandan Gramsci, üstyapının etkilerini kabul etse de, en önemli şeyin bilinç olduğunu düşünüyor (Pringle, 2005: 261). Ayrıca Foucault iktidarı, her yerde olduğunu söyleyerek disiplini içselleştiren bireyler aracılığıyla ortaya konulan sosyal güç olarak görürken; Gramsci iktidarı, rıza ve zorlamayı bir araya getirmeye çalışan karmaşık bir süreç olarak görmektedir. Ancak her iki kavrama göre de iktidar, sosyal ilişkilerdeki sistemler ve bunların alt sistemlerinden üretilmektedir (Holub, 2005: 199)

Diğer taraftan Gramsci'nin ve Mann'ın devlete ilişkin değerlendirmelerine karşılaştırmalı olarak baktığımızda ise; hem Mann hem de Gramsci, toplumsal gelişimdeki maddi ve ideolojik güçlerin gücünü ele almakla ilgilendiği görülmektedir. Her ikisi de, “sınıf” kavramına önemli bir tarihsel değişken olarak bakmaktadır (Moran, 1998: 160). Ayrıca her iki düşünür de toplum ve devlet arasında bir ayrım yapmaktan ziyade diyalektik bir çözümleme yöntemini benimsemişlerdir. Her iki düşünürde devletin toplumla olan ilişkilerinden yola çıkarak iktidar çözümlemelerinde bulunmaktadır (Moran, 1998: 160). Mann ve Gramsci'nin devlete karşı yaklaşımı bazı önemli benzerlikleri paylaşır ve Gramsciyan analizi ile Neo-Weberian sosyolojisi arasında bir birliktelik olasılığını bulunabilir. Belki de her ikisi de John Hall'un “örgütsel materyalizm” terimiyle birleştirilebilir (Anderson, 1992: 78).

Sonuç olarak, İktidar çözümlemesini yalnızca devlet temelinde yapmaya çalışmak, iktidarı açığa çıkarma konusunda yeterli olmayacağı görüşünü savunan Foucault'un görüşlerinin iktidarı ve devleti anlayabilme noktasında daha kapsamlı olduğunu düşünebiliriz. Nitekim iktidar ve devlet daha karmaşık ve toplumsal zemine yayılmış bir yapıdadır. Dolayısıyla iktidarın her yerde olması, tanımlanmasını ve açıklanmasını karmaşık hale getirmektedir. Nitekim Gramsci'nin ve Mann'ın analizlerinde bu karmaşık ilişki ağının çözümlenmesi görülmesine karşın; asıl değerlendirmenin Foucault tarafından iktidarın disipline edici rolünü vurgulayarak yapılmaktadır. Ancak Foucault'un iktidar çözümlemelerinde çeşitli ama oldukça önemli eksiklikler bulunmaktadır. Bu eksiklikleri Poulantzas çeşitli yönlerden eleştirmektedir. İlk olarak

Foucault'un iktidar çözümlemesinin yalnızca iktidar ilişkilerinin araştırılması aşamasında kaldığı yönünde eleştirilmektedir (Jessop, 2016: 282). İkinci olarak Foucault'un disipline edici iktidarın kullanmış olduğu çeşitli tekniklerle itaatin sağlanmasında hukukun ve şiddetin önemini göz ardı ettiği noktasında eleştirilmektedir (Jessop, 2016: 283). Ayrıca disipline etme amacı taşıyan baskının devamı durumunda neler olacağı noktalarını eksik bıraktığı öne sürülmektedir.

Bununla birlikte Gramsci'nin alt yapı ve üst yapı arasındaki birbirini etkileyebilen çift yönlü ve karmaşık bir yapı önermesi, oldukça dikkat çekicidir. Nitekim bütün sosyal olaylarda olduğu gibi nedenselliğin yönünün tek taraflı olarak araştırmak konunun belli noktalarını görmemizin önüne geçtiği gibi iktidarın çözümlenmesinin de önüne geçmektedir. Buradan hareketle Gramsci'nin toplumsal iktidarı oldukça karmaşık bir yapıya sahip olan tarihsel blok kavramıyla tanımlamaktadır. Gramsci'nin tarihsel blok ve hegemonya kavramlarıyla açıklamaya çalıştığı bu iktidar çözümlemesine göre iktidar, kendini görüşlerini rıza-zorlama yollarıyla kabul ettirmeye çalışmaktadır.

KAYNAKÇA

Acar, F, Uslu, H F. (2016). "Seçkinlik (Elitizm) ve Seçkin Kuramcılar". F. Acar ve H. F. Uslu (Eds.), Siyaset Sosyolojisi: Temel yaklaşımlar, Yeni tartışmalar (1. bs., ss. 21-48). Ankara: Dipnot Yayınları.

Aka, A. (2009). "Antonio Gramsci ve Hegemonik Okul". Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 12 (21), 329-338.

Aksoy, İ, Candaş, C. (2016). "Hegemonya ve Karşı-Hegemonik Sızıntılar: Yeni Bir Kavramsallaştırma Denemesi". PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 2 (3), 62-76.

Anderson, P. (1988). Antonio Gramsci: Hegemonya, Doğu-Batı Sorunu ve Strateji (Çev.: T. Günersel). İstanbul: Alan Yayıncılık.

Anderson, P. (1992). A zone of engagement. London: Verso Books.

Brandist, C. (2013). "Gramsci ve Rus Marksizminde Hegemonya Kavramları". Felsefelogos - Gramsci 2, 48 (1), 69-84.

Carnoy, M. (2015). Devlet ve Siyaset Teorisi (Çev.: S. Coşar ve diğ., 2. bs.). Ankara: Dipnot Yayınları.

Chaudhuri, A. (1988). "From Hegemony to Counter Hegemony: A Journey in a Non-İmaginary Unreal Space". Economic and Political Weekly, 23 (5), 19-23.

Dural, A B. (2012). "Antonio Gramsci ve Hegemonya". Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 11 (39), 309-321.

Eroğul, C. (2014). Devlet Nedir? (1. bs.). İstanbul: Yordam Kitap.

Fontana, B. (2013). Hegemonya ve İktidar: Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine (Çev.: O. Gayretli, 1. bs.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

Foucault, M. (1978). The history of sexuality (1. bs.). New York: Vintage Books.

Foucault, M. (2003). Society Must be Defended: Lectures at the College de France 1975-1976 (M. Bertani ve A. Fontana Eds. 1. bs.). New York: Macmillan Press.

Foucault, M. (2005a). "Entelektüelin Siyasi İşlevi" (Çev.: I. Ergüden, O. Akınbay ve F. Keskin) Seçme Yazılar (2. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2005b). "İktidarın Gözü" (Çev.: I. Ergüden, O. Akınbay ve F. Keskin) Seçme Yazılar (2. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, M. (2011). Özne ve İktidar (Çev.: I. Ergüden ve O. Akınbay, 4. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gill, S R, Law, D. (1989). "Global hegemony and the structural power of capital". S. R. Gill (Ed.), International Studies Quarterly (4. bs., ss. 475-499). Cambridge: Cambridge University Press.

Gökçe, G, Gökçe, O. (2015). "Devlet Kapasitesi Kavramının Kuramsal Çerçevesi, Bileşenleri ve Türkiye'nin Görünümü". İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 17 (2), 1-34.

Gramsci, A. (1984). Modern prens: Machiavelli, Siyaset ve Modern Devlet Üzerine (Çev.: P. Esin, 1. bs.). Ankara: Dipnot yayınları.

Gramsci, A. (1986). Hapishane Defterleri: Seçmeler (Çev.: K. Somer, 1. bs.). İstanbul: Onur Yayınları.

- Heywood, A. (2015). *Siyasetin Temel Kavramları* (Çev.: H. Özler, 2. bs.). Ankara: Adres Yayınları.
- Hobson, J M. (2000). *The State and International Relations* (1. bs.). Cambridge Cambridge University Press.
- Holub, R. (2005). *Antonio Gramsci: Beyond Marxism and Postmodernism* (3. bs.). London and New York: Routledge.
- Jacoby, T. (2010). *Sosyal İktidar ve Türk Devleti* (Çev.: D. Evci, 2. bs.). Ankara: Birleşik Yayınları.
- Jessop, B. (2016). *Devlet Teorisi: Kapitalist Devleti Yerine Oturtmak* (Çev.: A. S. Özcan, 2. bs.). Ankara: Epos Yayınları.
- Laclau, E, Mouffe, C. (2015). *Hegemonya ve Sosyalist Strateji: Radikal Demokratik Bir Politikaya Doğru* (3. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lucas, J. (1998). "The Tension Between Despotic and Infrastructural Power: The Military and The Political Class in Nigeria, 1985–1993". *Studies in Comparative International Development*, 33 (3), 90-113.
- Macciocchi, M A. (1977). "Hegemonya, Tarihi blok, Devlet". *Birikim Dergisi*, 26 (1), 42-66.
- Mann, M. (1984). "The autonomous power of the state: its origins, mechanisms and results". *European Journal of Sociology/Archives Europeennes de Sociologie*, 25 (2), 185-213.
- Mann, M. (1993). *The Sources of Social Power* (2. bs.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Mann, M. (2008). "Infrastructural Power Revisited". *Studies in Comparative International Development*, 43 (3-4), 355-365.
- Mann, M. (2012). *İktidarın Tarihi: Başlangıcından MS 1760'a kadar Toplumsal İktidarın Kaynakları* (Çev.: E. Saraçoğlu, S. Torlak, E. Kolay ve O. Sevimli, 2. bs.). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Mclellan, D. (2012). *İdeoloji* (3. bs.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Merquior, J G. (1985). *Foucault* (1. bs.). Los Angeles: University of California Press.
- Moran, J. (1998). "Two Conceptions of State: Antonio Gramsci and Michael Mann". *Politics*, 18 (3), 159-164.
- Okur, M A. (2015). "Gramsci, Cox ve Hegemonya: Yerelden Küresele, İktidarın Sosyolojisi Üzerine". *Uluslararası İlişkiler*, 12 (46), 131-151.
- Orkunoglu, Y. (2007). *Nietzsche ve Postmodernizmin Gerçek Yüzü* (1. bs.). İstanbul: Ceylan Yayınları.
- Poster, M. (2008). *Foucault, Marksizm ve Tarih* (Çev.: F. Güder, 1. bs.). İstanbul: Otonom Yayıncılık.
- Pringle, R. (2005). "Masculinities, sport, and power: A critical comparison of Gramscian and Foucauldian inspired theoretical tools". *Journal of Sport and Social Issues*, 29 (3), 256-278.
- Ransome, P. (2011). *Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş* (Çev.: A. İ. Başgöl, 1. bs.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Revel, J. (2012). *Foucault Sözlüğü* (Çev.: V. Urhan, 1. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Seabrooke, L. (2002). "Bringing legitimacy back in to neo-Weberian state theory and international relations" Working Paper Series, Australian National University Department of International Relations (1. bs.). Canberra: Australian
- Soifer, H. (2008). "State Infrastructural Power: Approaches to Conceptualization and Measurement". *Studies in Comparative International Development*, 43 (3-4), 231-251.
- Soifer, H, Vom Hau, M. (2008). "Unpacking the strength of the state: The utility of state infrastructural power". *Studies in Comparative International Development*, 43 (3-4), 219-230.
- Texier, J. (1979). "Gramsci, theoretician of the superstructures". C. Mouffe (Ed.), *Gramsci and Marxist Theory* (bs., ss. 48-79). London and New York: Routledge
- Urhan, V. (2007). "M. Foucault ve Bilgi/İktidar İlişkinin Soykütüğü". *Kaygı Uludağ Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 9 (1), 99-118.
- Uzuner, M G. (2016). "Batı Marksizmi: Üstyapının Sahne Alışı". F. Acar ve H. F. Uslu (Eds.), *Siyaset Sosyolojisi: Temel Yaklaşımlar, Yeni Tartışmalar* (1. bs., ss. 95-142). Ankara: Dipnot Yayınları.

Yetiş, M. (2009). "Antonio Gramsci" 1900' den Günümüze Büyük Düşünürler Cilt 1 (bs., ss. 119-172). İstanbul: Etik Yayınları.

Yetiş, M. (2012). "Hegemonya". G. Atılın ve E. A. Aytekin (Eds.), Siyaset bilimi: Kavramlar, ideolojiler, disiplinler arası ilişkiler (1. bs., ss. 87-98). İstanbul: Yordam Kitap.